

สถิติธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๘

ตอนที่ ๑

ว่าด้วยชนชาติภูไทย แลชาติญ้อ

พระไพจิวงศาจารย์ (ติสโส อ้วน) เรียบเรียง

สมเด็จพระเจ้าพญาเชอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

โปรดให้พิมพ์ในการพระศพ

พระเจ้าพนางเชอ พระองค์เจ้าวรลักษณาวดี

ครยส์ปีตมวาร

ฉนวนที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

TUDC

16/07/2564

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

อธิบาย

พระโพธิวงศาจารย์ (คีรีโล อ่อน) วัดสุทัศน์ เจ้าคณะมณฑล
อุบลราชธานี เป็นผู้ชอบศึกษาหาหลักฐานในทางโบราณคดี และมี
กิจตรวจการคณะสงฆ์ตามตำแหน่ง ได้เที่ยวจาริกไปในท้องที่มณฑล
ทั้งหลายฝ่ายตะวันออกเนื่องนี้ เป็นเหตุให้ท่านทราบเรื่อง โบราณแลกจิ
การในท้องที่เหล่านั้น จะหาผู้อื่นเสมอเหมือนได้โดยยาก เวลาท่าน
เข้ามากรุงเทพฯ มักมาขอคนหนังสือในหอพระสมุท ฯ เพื่อสอบสวน
หาความรู้เพิ่มเติมแลมาแปลลงเล่าหรือปรึกษาความที่ท่านทราบมาเนื่องๆ
ครั้นเมื่อท่านเข้ามาครั้งการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้นำหนังสือว่าด้วยประเพณีของ (ลาว) ชาวมณฑล
ฝ่ายตะวันออก ซึ่งท่านได้อิสสระเรียบเรียงขึ้น มาถวายไว้ในหอ
พระสมุท ฯ แลอนุญาตว่าแลแต่กรรมการจะพิมพ์หรือเพียงเก็บรักษา
ไว้ตามเห็นสมควร.

ข้าพเจ้าได้ตรวจดูหนังสือซึ่งพระโพธิวงศาจารย์ มาส่งไว้ เห็นมี
เรื่องแปลกๆ ซึ่งชาวกรุงเทพฯ ยังไม่รู้ แลเชื่อว่าผู้เป็นนักเรียนจะ
ชอบใจอ่านโดยมาก สมควรที่จะพิมพ์ให้แพร่หลายได้ คอยหาโอกาส
อยู่ บัดนี้สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
ดำรงเสวยราชย์โดยสภานี้ ให้หาเรื่องหนังสือซึ่งจะทรงพิมพ์แจก
เมื่อสิ้นปีศมวาร บัญญาสมวารแลศกมาหะ แห่งการพระศพ พระเจ้า
พี่นางเธอ พระองค์เจ้าวรลักษณาวดี ซึ่งพระองค์ทรงเป็นเจ้าภาพ จึง
ได้ตรวจหนังสือเรื่องประเพณีของชาวมณฑลตะวันออก ซึ่งพระโพธิวงศา
จารย์แต่งนั้นถวาย แลให้แบ่งพิมพ์เป็น ๓ ภาค พิมพ์เป็นลำดับกัน
ไปในการพระกุศล ซึ่งทรงบำเพ็ญถึง ๓ คราว.

16/07/2564

๑๖

สารบัญ

ประวัติชนชาติไทย	หน้า ๑
ว่าด้วยกำเนิดชาติเชื้อสาย	๑
ว่าด้วยการแต่งกายแลลักษณะภาษา	๔
ว่าด้วยลทธิศาสนา	๕
ว่าด้วยการถือผี	๗
ว่าด้วยภูมิลำเนาแลเกษตรสถาน	๑๒
ว่าด้วยการอาชีพ	๑๔
ว่าด้วยสัตว์พาหนะแลยานพาหนะ	๑๔
ประวัติชนชาติญ้อ	๑๖
ว่าด้วยกำเนิดเชื้อสาย	๑๖
ว่าด้วยภูมิลำเนาแลเกษตรสถาน	๑๗
ว่าด้วยการแต่งกาย	๒๐
ว่าด้วยวิธีเมือคตอขยตร์	๒๑
ว่าด้วยวิธียวชนาค	๒๒
ว่าด้วยวิธีการสมรส	๒๓
ว่าด้วยวิธีจัดการศพ	๒๔
ว่าด้วยอาชีพ	๒๔
ว่าด้วยกาลนักษัตรฤกษ์	๒๕

ประวัติชนชาติภูไทย

ว่าด้วยกำเนิดชาติเชอสาบ

คนจำพวกนี้เดิมมีภูมิลำเนาเป็นหลักฐานอยู่ที่เมืองน่านน้อยน้อยหน่า
ปากแม่น้ำทางฝั่งซ้ายชนกขเมืองไร่เมืองปุง ๒ เมืองนี้เดิมเรียกกันว่า
เป็นเมืองหลวง แต่ผู้ใดจะเป็นเจ้าเมืองไม่ปรากฏ ครั้นต่อมาที่เมืองน่าน
น้อยน้อยหน่าบังเกิดการอึดคักคอกอยาก แลทั้งที่ว่าคนชาติภูไทย ซึ่ง
เป็นหัวหน้าของคนจำพวกภูไทยนี้ เกิดมีการแก่งแย่งไม่พอใจกันก็
เจ้าเมืองน่านน้อยน้อยหน่า เจ้าเมืองน่านน้อยน้อยหน่าก็ไม่มี ความพอใจให้อยู่
ในความปกครองด้วยเช่นเดียวกัน ทำว่าจึงได้เกลี้ยกล่อมสมัครพรรค
พวกชาติภูไทยได้แล้ว คอยคุมครอบครองคนจำพวกที่กล่าวนี้รวมทั้งชาย
หญิงประมาณหมื่นคนพาอพยพไปขอสมัครชนแก่เจ้าอนรทกมารเจ้าเมือง
เวียงจันทซึ่งเวลานั้นเจ้าเมืองเวียงจันทยังเป็นเอกราชอยู่ เจ้าอนรทกมาร
ได้สอบถามคนจำพวกภูไทยว่าเมื่ออยู่เมืองน่านน้อยน้อยหน่าเคยประกอบ
การหาเลี้ยงชีพอย่างไร ทำว่าและพวกภูไทยจึงว่าเคยทำแต่ไร่ปลูก
ข้าวและไร่สวนผลไม้ต่าง ๆ แต่ไม่เคยทำ เจ้าอนรทกมารจึงสั่งให้
ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองวังซึ่งเป็นที่อยู่ของคนจำพวกชา้อยู่โดยไม่ได้ชน
กษัตริย์ใด และไม่มีใครปกครอง แต่แผ่นดินเมืองวังนี้อยู่ในอาณาเขต
ของเมืองเวียงจันท ครั้นพวกภูไทยไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองวังแล้ว

๑๓

คนจำพวกข้าซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่แต่เดิมก็เกิดการอิริยาแก่งแย่งอยากจะยก
 คนเป็นนายพวกภูไทย พวกภูไทยก็อยากจะยกคนเป็นนายพวกข้าเช่น
 เคียวกัน ต่างพวกต่างไม่ยินยอมกันจึงไต่ตกลงสัญญากันว่าถ้าฝ่ายใด
 เอาหน้าไม่ยิงผา (ภูเขา) ลูกหน้าไม่ตดคาก้อยก็ฆ่าฝ่ายนั้นจะได้เป็นนาย
 อีกฝ่ายหนึ่งจะขึ้นอยู่กับความปกครอง เมื่อสัญญาตกลงกันแล้วหัวหน้า
 ทั้ง ๒ ฝ่าย จึงพร้อมกันนำหน้าไม้ ไปยิงผาชื่อผายุญ (เขายุญ) อยู่
 ทางทิศตะวันตกเมืองวัง ครั้นเมื่อไปถึงผายุญแล้วไต่ตกลงให้พวกข้า
 ยิงผาก่อน คนพวกข้าเป็นคนมีนิสัยซื่อไม่มีไหวพริบจึงเตรียมหาหน้าไม้
 ขนาดใหญ่และแข็งแรง ขาหน้าไม้ยาวได้ ๓ ศอกยิงไปถูกก้อนหินผา
 ลูกหน้าไม้กระดอนกลบคนหาเข้าตดคาก้อนผาไม้ ฝ่ายพวกภูไทยมี
 ไหวพริบคิดว่าทำอันคนเล็ก ๆ แล้วเอาขลุ่ย (ชันนางโรง) ตีคปลาย
 ลูกอันยิงไปเขา ๆ ลูกอันไปตีคปลาก้อยก็ยกก้อนหินผา คนพวกข้าเห็น
 เป็นการอศัจรรยเลยยอมขึ้นอยู่กับความปกครองของพวกภูไทย ส่วน
 พวกชาติข้าที่ไม่ยอมอยู่ในความปกครองของพวกภูไทยมีบ้างเล็กน้อย
 ต่างก็พากันหลบหนีไป พวกภูไทยได้ทราบเหตุจึงได้จัดการออกติดตาม
 ไปสกัดทางอยู่ยังผาอีกแห่งหนึ่งชื่อผากาด (เขากาด) ซึ่งเป็นผาที่มีช่อง
 ทางแคบเป็นทางเดินไต่เฉพาะช่องเดียว แต่ไม่พบจึงติดตามต่อไปอีก
 ถึงผาอีกแห่งหนึ่งชื่อผาออก (เขาออก) เป็นผาที่มีถ้ำลึก คนพวกข้าได้
 หนีเข้าไปอยู่ในถ้ำหลายครัวเรือน พวกภูไทยติดตามไปถึงปากถ้ำผา
 ออกเห็นมีรอยเท้าคนเดินเขาไปในถ้ำเป็นจำนวนมาก จึงจัดหาพรรคไปเผา

สุมตรงปากถ้ำควนพริกเข้าไปกลบอยู่ในถ้ำคนพวกข้าที่หนีหลบเข้าไปอยู่ใน
 ในถ้ำทนควนพริกกรมไม้ไผ่ออกมาขอมสามภักดิ์อยู่ในความปกครองของ
 พวกภูไทยทั้งสี่ เจ้าอนรรทมมารไต่ทราบเหตุจึงไต่ตงให้ท้าวกำซังเป็น
 หัวหน้าพวกภูไทยและพวกข้าในเมืองวังขนเป็นพระยากำตำแหน่งเจ้าเมือง
 วังขนอยู่ในความปกครองของเมืองเวียงจันทน์ เมื่อถึงเวลาสิ้นปีของ
 จิตหาปราปลายตัด (มีค ไค) แลชวานรวมยี่ละ ๕๐๐ เล่ม นำไปส่ง
 ส่วยเมืองเวียงจันทน์ทุก ๆ ปี ที่เมืองเวียงจันทน์นั้นเขตแดนใกล้กับเมือง
 คำรวซังเป็นเมืองของชนชาติญวน พระยากำมีความเกรงกลัวว่าพวก
 ญวนจะมาคืบเข้าบ้านเมืองจึงไต่ตงให้ท้าวแก้วหนกขยกละ ๕ ซัง ๕ ขย ไปส่ง
 ส่วยให้แก่เจ้าเมืองคำรวซังด้วย ต่อมาพระยากำเจ้าเมืองถึงแก่
 กรรม เจ้าอนรรทมมารเจ้าเมืองเวียงจันทน์จึงให้พระยาติโฮ นามเดิมไม้
 ปรากรฎเป็นเจ้าเมืองแทน ครั้นพระยาติโฮถึงแก่กรรมเจ้าอนรรทมมาร
 เจ้าเมืองเวียงจันทน์จึงตงให้ท้าวกายตรคนท๒ ของพระยากำเป็นพระยากำ
 เป็นเจ้าเมืองวังต่อมา พระยากำไต่ตงให้ท้าวแก้วผู้น้องชายเป็นอุปฮาด
 อยู่บ้านหนึ่งต่างหาก ท้าวแก้วเป็นคนสัตย์ซอมีใจอารอรรอบคอบไพร่บ้าน
 พลเมือง มีใจเอื้อเฟือเผื่อแผ่ยาวไพร่ราษฎร ส่วนพระยากำผู้พี่ชาย
 เป็นคนใจทรร้ายเหี้ยมโหดไม่มีความเอื้อเฟือเผื่อแผ่ราษฎร พวกราษฎร
 จึงพากันนิยมมนับถอท้าวแก้วอุปฮาดเป็นจำนวนมาก พระยากำรู้สึกว่
 ราษฎรพากันนิยมมนับถออุปฮาดมากกว่าตน เกรงว่าอุปฮาดจะคิดทรยศ
 แก่ตนจึงสั่งให้ท้าวแก้วอุปฮาดมาหาทเมืองวัง อุปฮาดแก้วพร้อมด้วย

นางหมอลหลวงภรรยาช่างมาถงเมืองวัง พระยาการเมืองโตเอาชอกแทง
 อุปฮาดแก้วดาบ นางหมอลหลวงภรรยาอุปฮาดแก้วจงชางหนักลยคน
 ไปแจ้งแก่นางลาวผู้เป็นมารดา นางลาวโตทราบก็มีความโกรธ จึงแข่ง
 ใ้ว่าคนชาติเขือไทยนพของทองเคียวแท้ ๆ ก็ยังฆ่ากันเอง ต่อไปขอ
 อย่าให้คนพวกนี้มออายุมันยืนนาน ถ้าจะโตเป็นเจ้าเป็นนายก็ขออย่าให้ไ้
 รัยความเจริญแลอย่าให้คนจำพวกนี้ไ้อยู่เรือนพนกระตานฝากกระตานเลข

ว่าด้วยการแต่งกายแลลักษณะภาษา

การแต่งกาย ในเวลาปรกติผู้ชายนุ่งผ้าค้ายตาเมสัดงาสีดำ
 หรือนุ่งผ้าขาวมาค้ายสีขาวสวมเสื้อค้ายสีดำ (ผ่าพนเมือง) ผู้หญิง
 นุ่งสั้นไซเสื้อผ่าสีดำ (ผ่าพนเมือง) ถ้าไม่สวมเสื้อแทนที่จะห่มผ้าเอา
 แขนเสื้อผูกสพายแล่งเฉียงฆ่าไซ้แทนห่มผ้า เครื่องประดับของชายใน
 เวลาปรกติไม่มี ของหญิงมีกำไลเงินใส่ข้อมือกบายกระจอนหู (ต่างหู)
 ทำด้วยเงินหรือทองเหลืองใส่ประจำตัวอยู่เสมอ เฉพาะคนทนมทรพยสัก
 หน่อยก็ขมผ้ามณฑชต (ผ่าเก็บคอก) สหเสียมผนเล็ก ๆ ผูกคส้อง
 ศรัษะรัตผนไม่ให้รุงรัง โดยมากใช้ทั้งหญิงทั้งชายในเวลางานนักขัตฤกษ์
 ถ้าเป็นเวลาปรกติใช้แต่หญิง ถ้าเป็นเวลางานนักขัตฤกษ์ ผู้ชาย
 นุ่งผ้าไหมสวมเสื้อสั้นในห่มผ้าชต (ผ่าพนเมือง) ส่วนผู้หญิงนุ่งสั้น
 ห่มใหม่ สวมเสื้อผ่าค้ำแขนยาว รูปเสื้อกระบอกคตลกกระคุมด้วย

แถวหนึ่งประมาณ ๓๐-๔๐ เมตร มาสมัยนั้นบางคนใช้สากคั่วหรือ
 สากคั่ว ๓๐ ร้อยชอนกับลูกกระต๊มทุกลูก ทำตามฐานะคนจนและคนมี
 เครื่องประดับกายมลูกขุดแถวรอยเป็นสายใช้คลองคอกผูกข้อมือเกี่ยวหุพิน
 ผมหลายเส้นใช้ทงหญิงแลชาย พวกผู้หญิงยังเอาเงินบาทเหรียญสลึง
 เหรียญสองสลึงเหรียญเฟื้อง และเงินต่างประเทศเจาะรูร้อยผูกเป็นแถว
 คล้องคอกคล้ายเส้นมาอีกด้วย ถ้าเป็นนักชิตฤกษ์การทำบุญต่างบ้านจะ
 ต้องเดินทางไปจากบ้าน พวกผู้หญิงต้องมีกระหยังใส่เครื่องนุ่งห่มและ
 เครื่องแต่งตัวหวีกระจกแข็ง พร้อมไปด้วยทุกคน เมื่อเวลารบศีลพวก
 ผู้หญิงต้องถอดเครื่องประดับกายออกกองไว้หมด เมื่อรบศีลแล้วจึงกลับ
 แต่งตามเดิม ลักษณะร่างกายของคนจำพวกนี้รูปพรรณสีผิวฐานเหมือน
 กับคนไทยธรรมดา เว้นแต่หญิงไว้ผมยาวทุกคน แลสำเนียงพูดต่าง
 กับคนไทยธรรมดา คล้ายกับสำเนียงพวกพม่า แลถ้าจะสังเกตกิริยาที่
 เดินจะมีแปลกบ้าง โดยมากมักเป็นคนผิวขาวเนื้อหยายเดินสั้นหนัก ทำ
 เดินท่าก้ม ๆ โดยสันนิษฐานว่าคนจำพวกนี้ขึ้นในการเดินชนเขาลงเขา
 เสมอ

ว่าด้วยลัทธิศาสนา

ในครั้งนั้นจำพวกคนไทยยังไม่มีการศาสนาอะไร นับถือแต่ผีคำม
 คือผีแต่บิดามารดาหรือข่าตายายที่ตายล่วงไปแล้ว เวลานั้นพระยาแก้ว
 ยังไม่มีภรรยา เจ้าอนุรตทกุมาร เจ้าเมืองเวียงจันทน์จึงประทานสาวสนม
 11

มาให้เป็นภรรยาพระยาก่า คนหนึ่งชื่อนางลาว แลให้พระครูชิกกรูบ ๑ (พระสงฆ์) ไปตั้งวัดอยู่ที่เมืองวัง เพื่อช่วยแนะนำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา นางลาวเป็นหัวหน้าช่วยแนะนำในการทำบุญให้ทาน พวกภิกษุไทยจึงมีการเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา รู้จักการทำบุญกุศลตั้งแต่นั้นสืบมา มีการทำบุญ คือ ๑ ทำบุญขี้ผึ้งไฟ ๒ ทำบุญพระเวศ (มหาชาติ) ๓ ทำบุญวันออกพรรษา ๔ ทำบุญอุปทานกรรม หรือทำบุญเช้า ๕ ทำบุญเข้าประทักษิณ ๖ ทำบุญเข้าสาต ๗ ทำบุญกฐิน ๘ ทำบุญวันสงกรานต์

การทำบุญขี้ผึ้งไฟนั้น มีวิธีที่จะกล่าวโดยย่อ ๆ คือไปนั่ง คือนักประชุมหญิงชายชาวบ้านไปรวมที่วัด แล้วนำขี้ผึ้งไฟ (คอกไม้ไฟคล้ายจรวด) ออกมาหามแห่เวียนรอบโบสถ์หลายรอบ พวกผู้ชายแต่งตัวเป็นเพศต่าง ๆ บางคนก็แต่งเป็นตลกแลเป็นรปสามกร้อร้องรำทำเพลงตามภาษาพื้นเมือง เรียกว่าเซ่ง พวกผู้หญิงนั่งคอยตามปร้าเซ่งเขาปลุก รอย โยถเรียกว่าตบ เมื่อแห่ขี้ผึ้งไฟสมควรแก่เวลาแล้ว นำขี้ผึ้งไฟขึ้นไปเก็บไว้บนกุฎีในวัด พวกที่แห่ต่างก็พากันเซ่งไปตามหม้อบ้านเพื่อขอสุราสาโทกินจนถึงเวลากลางคืน พวกผู้ชายก็ออกเที่ยวแค้นสาวตามปร้า (เกี้ยวสาว) จนตลอดคืน รุ่งเช้าจึงนำเอาขี้ผึ้งไฟไปวางพาดกัษยบนโต๊ะซึ่งทำเตรียมไว้บนต้นไม้สูง ๆ ริมทุ่งกว้าง ๆ ถ้าจุดขี้ผึ้งไฟนั้น ถือว่าเป็นลาภทำให้ฝนฟ้าข้าวปลาอุดม ถ้าขี้ผึ้งไฟไม่ชนถือว่าเขาปลาทอดคต เมื่อจุดขี้ผึ้งไฟชนพวกผู้ชายที่เสพสุราสาโท ทางกร้อร้องว่า

ทำเพลงแสดงความยินดีแล้ว ห้ามเอาช่างผู้ทำขึงไฟแห้งไปขอสุราสาโท
ตามบ้านกันอีก ถ้าขึงไฟไม่ขึ้นต่างก็พากันจับช่างผู้ทำขึงไฟลงทิ้งใน
โคลนตม เพื่อเป็นการลงโทษโดยความสนุกสนาน การทำบุญชุนคืน
ต้องทำภายในเดือน ๖ ถึง เดือน ๘ กลางเดือน

การทำบุญพระเวศ (มหาชาติ) มีวิธีคือแบ่งภคณฑ์เทศน์ใน
จำนวน ๓๓ ภคณฑ์ แบ่งออกอีกเป็นหลายผลส่งแจกไปตามวัดต่าง ๆ
เพื่อนิมนต์มาเทศน์ในวันกำหนด และมีฎีกาขอกไปตามชาวบ้านหลายบ้าน
เพื่อให้มาฟังเทศน์ ถึงวันกำหนดพวกชาวบ้านต่างมาประชุมฟังเทศน์ ใน
คืนวันแรกงานมีเทศน์มาลัยหมนมมาลัยแสน (เทศน์พระมาลัย) พอถึง
เวลารุ่งเช้าเทศน์ศักราชบอกพระพุทธศักราช และทำเนื่นความเขื่องตน
ต่อไปนจึงเริ่มเทศน์พระเวศเรียงตามลำดับภคณฑ์ แต่ในภคณฑ์ ๑ แบ่ง
ออกเป็น ๕-๖ ตอน แล้วแต่ภคณฑ์ไหนจะมีความยืดยาว เพื่อให้พระเทศน์
เป็นตอน ๆ เมื่อพระเทศน์จบตอนหนึ่งก็ลงมาลัยเปลี่ยน พระองค์หนึ่งก็
เทศน์ต่อไป ทำนองที่เทศน์เป็นทำนองไทยร้อยเอ็ดทุก ๆ ภคณฑ์ เทศน์
เป็นทำนองเดียวกันหมด ขณะที่พระเทศน์กล่าวบทคาถา พวกทนายกท
ฟังต่างเอาดอกไม้เข้าตอกเข้าสารบางที่ก็ส่งตางค์หว่านชดไปที่ธรรมมาสน์
เพื่อสมมุติว่าหว่านเข้าตอกดอกไม้ เมื่อผู้ใดที่หนึ่งฟังมีใจศรัทธาจะถวาย
ตางค์แลเงินทำบุญในขณะนั้นก็ส่งไปทนายผู้เป็นไวยวจักร ทั้งใส่
ถาดตัง ๆ ร้องบอกอนุโมทนาให้ผู้มาฟังเทศน์ได้ ยินทั่วๆกัน ว่าผู้นั้น
มีใจศรัทธา นำเงินหรือตางค์มาอนุโมทนาด้วย บุญชุนคืนทำในระหว่าง
เดือน ๕

ทำบุญออกพรรษา คือพวกชาวบ้านทั้งหญิงชายพากันนำเอาดอกไม้ธูปเทียนไปจุดบูชาพระทวด ซึ่งพระเจ้าวศเอากันกล้วยทำเป็นรูปคล้ายเรือขกไว้กลางวัด พวกชาวบ้านก็พากันเอาดอกไม้ธูปเทียนไปปัก เรียกว่าไต้ประธม รุ่งขึ้นพวกชาวบ้านหญิงชายพากันไปทวดอกพร้อมด้วยพระสงฆ์นำเอารูปซึ่งสมมติว่าเป็นเรือขกลำหนึ่ง ไปลอยน้ำที่หน้าลูกหรือน้ำไหล เรียกว่าเรือไฟ บุญชนิดนี้ทำในวันออกพรรษา

ทำบุญพานกรรม หรือ ทำบุญเข้า คือพวกชาวบ้านพร้อมด้วยพระสงฆ์ไปตัดต้นไม้ขาวเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งคล้ายต้นปอ มาจากขามากองไว้ ทวด รุ่งขึ้นเจ้าพวกชาวบ้านหญิงชายต่างนำเอาข้าวเหนียวนึ่งสุกแล้วไปประชุมทวด เขาเข้าเห็นขวยนโอบไม้ ทศตมาเป็นก้อน ๆ แล้วขึงไฟเอาไข่ไก่ทาเกล็ด รอยเอาน้ำอ้อยใส่ข้างในเข้าแล้วยังสุก แล้วเรียกว่าขาวจี่ (ขาวขิง) นำขึ้นไปถวายพระซึ่งมาประชุมพร้อมอยู่ที่ศาลาวัด เมื่อพระฉันขาวจี่แล้ว มีเทศน์บอกอานิสงส์ ๓ กัณฑ์ บุญชนิดนี้เคยทำในเดือน ๓

ทำบุญเข้าประทักษิณ คือ เมื่อถึงวันสิ้นเดือน ๘ เวลาเช้ามืด พวกชาวบ้านก็นำเอาอาหารพร้อมหมากขหรืออย่างละเล็กน้อยแบ่งเป็นห้องมาวางไว้ตามต้นไม้หรือพินต้นในบริเวณวัดโดยถือนำเอาไปเลี้ยงผีฆ่าตายาย พนงที่ตายไปแล้ว พอถึงเวลาพระยณศาบาตรจึงนำเอาเครื่องไทยทานไปตักบาตรอีกครั้งหนึ่ง

(ทำบุญเข้าสาค กับทำบุญกฐินไม่มีอธิบาย เห็นจะเป็นด้วยผู้แต่งแปลออกไป)

ทำบุญวันสงกรานต์ คือก่อนวันเนา ๓ วัน พระสงฆ์ในวัดได้นำ
 พระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ มาตั้งไว้บนฐานกลางวัด รุ่งขึ้นเป็นวันเนา
 เวลาเย็น พวกชาวบ้านหญิงชายก็พากันเอาดอกไม้ธูปเทียนหอมไป
 ประพรมพระพุทธรูปในวันเนานี้ ดอกไม้ให้กระทำกิจการใด ๆ เว้นแต่
 การทำบุญโดยถือว่าถ้าใครทำในวันนี้จะเป็นเส็นภัยจัญไร ในระหว่างตั้ง
 เดือนต่อไปถือว่าเป็นวันรื่นเริงมีการประชุมก่อพระทรายหญิงสาวชายหนุ่ม
 ตักนารศสาตกัน และพากันไปเที่ยวกินเขายา เก็บดอกไม้มาจากป่ามา
 ถวายพระพุทธทุก ๆ วัด ยังมีทำบุญข้าวพังก่อนพวกชาวบ้านจัดการ
 ข้าวเหนียวของหวานใส่ถาดเอาถ้วยคืบหรือใหม่ผูกเป็นสาแหกรห้าม โดย
 มากใช้พวกผู้หญิงห้าม มีพระสงฆ์นำนำไปถวายพระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ

ว่าด้วยการถือผี

การถือผี แต่การนับถือผกยังคงนับถืออยู่ต่อมาจนทุกวันนี้ การ
 นับถือผกนั้นมาทุกวันนี้ โดยมีเหตุผลบรรยายต่อมาว่าเมื่อพระยากำไย
 นางลาวมบุตรเป็นชายด้วยกัน ๓ คน ๆ ที่ ๑ ชื่อท้าวคำ คนที่ ๒ ชื่อท้าวกำ
 คนที่ ๓ ชื่อท้าวแก้ว ในครั้งนั้นมีผอยู่ที่เขาถ้ำไซแสงคงให้เห็นเป็นทิวคน
 ธรรมดา ถ้าพวกภูไทยมีกิจการจะทำงานสิ่งใดไปขอแรงพวกผีมาช่วย
 ทำงานก็ใดเช่นเคียวกับคนธรรมดา แต่อาหารที่จะเลี้ยงพวกผนั้นจะ
 เลี้ยงใดแต่เครื่องของหวาน ของคาวพวกผีไม่กิน ผคจากันใดเหมือน

กับคนธรรมดา แต่จะทำการต้องแยกกันทำเป็นฝ่ายหนึ่งต่างหากไม่
รวมกัน โดยกล่าวว่าพวกฉันเห็นสายกลั่นคน การถือผีโดยเข้าใจว่า
ผีตามารดาหรือขี้ยาตายายที่ตายไปแล้ว เป็นผู้ปกครองคอยดูแลการ
กระทำผิดของบรรดาลูกหลานญาติพี่น้องอยู่เสมอ ทั้งเช่นมีชายไปจับ
แขนหรือกอดขยบลูกสาวบนเรือนอย่างหนึ่ง หรือคนในครัวเรือนนั้นไป
เรียนวิชาอาคมอย่างใดมาจากที่ใดโดยไม่บอกกล่าวกับผีอย่างหนึ่ง หรือ
ลูกสะใภ้หลานสะใภ้เดินบนเรือนกระตบสนแรงหรือตีเคาะไม้เสาเรือนฝา
เรือนแลไม่อย่างอื่นซึ่งเป็นเครื่องประทอนเรือนนั้นอย่างหนึ่ง เหตุที่
กระทำดังกล่าวนี้ ถือว่าผิดขี้ยาตายาย ผีนั้นจะต้องมากระทำให้
คนใดคนหนึ่งมีอาการเจ็บป่วยขึ้น เมื่อมีคนเจ็บป่วยเกิดขึ้นแล้ว ต้องไป
หาหมอตำเฒ่าหรือหมอตำสั่ง มาเสวยงทาย ถ้าหมอตำเฒ่าทายว่า
ผีนั้นทำผิดอย่างนั้น ผีจะต้องกินไก่ กินหมู กินกระบือ คนที่กระทำ
ผิดต้องจัดหา มาเส่นผีตามความต้องการ แต่ต่อมาทุกวันนี้ การเส่นหมู
และกระบือนั้นใช้แต่ไก่สมมุติกันเอาว่าเป็นกระบือโดยมาก วิธหมอตำ
เฒ่าหรือตำสั่งเสวยงทายเป็นพิธีเช่นเดียวกัน คือเมื่อมีการป่วยไข้
ถึงเหตุที่กล่าวมาแล้ว พวกญาติพี่น้องจึงได้ ไปหาหมอตำสั่ง หรือหมอ
ตำเฒ่ามาตำเสวยงทาย ก่อนที่จะทำพิธีตำสั่งต้องจัดหา เทียนเล่ม ๑
หนัก ๑ บาท ๒ คู่ เทียนเล็ก ๕ คู่ ดอกไม้ขาว ๕ คู่ ขุนหรือ ๕ ม้วน
หมากกลีบ ๕ คำ กรวย ๓๒ กรวย เงินช้อย (เป็นเงินรางอย่างเก่า
หนักรางละ ๕ บาท) ๕ ช้อย ชันหมากแข็ง (บายศรี ๑ คู่) สพานผ้า

คือเอาผ้าขาวโยงลงมาจากทตงเครื่องบูชาเอามาไว้ ทตงบายศรี ไข่ไก่
 ๒ ฟอง ไข่สารเหนียว ๓ ถ้วยแช่หวาย (หวายลำเล็ก) ๓ คัน
 คอกไม้พุ่ม ๓ พุ่ม ของเหล่านี้ตั้งรวมไว้ในที่แห่งเดียวกัน ยังมี
 เรียกว่าคายเล็ก (ขวัญเช้า) คือคอกไม้ห่มมากพลูเงิน ๓ สลึง ใส่น
 พานตงไว้ แลหาเครื่องแต่งตัวสำหรับผู้หญิงแลชายเตรียมไว้ คือ
 สีน่านุ่งผ้าห่มเสื้อชายเสื้อหญิงแพรห่มสีต่าง ๆ แหวนกำไรหรือ
 สายสร้อย เมื่อเตรียมสิ่งของ ๆ พร้อมแล้ว มีคนนำแคนมาเข้าเรียก
 ว่าหม่อมมาแล้วหม่อมลำสอง (คนทรงผี) จึงยกคายเล็ก (พานคอกไม้)
 ขึ้นว่าเป็นคำลาวโบราณ มีใจความแปลว่าเชิญผีแลเจ้าให้ลงมาทรงคนที่
 เป็นหม่อมลำสอง เมื่อผลงมาทรงสังเกตุคนทรงมีอาการตัวสั่นเสียงสั่น
 วางพานคอกไม้ลงลกขนเรียกเอาของที่เตรียมไว้ให้แต่งตัว มาแต่งตัว
 เสร็จแล้วกินเหล้า ผทจะเข้าทรงครั้งแรก ๑ ซอหม่อมเฒ่า ๒ ซอหม่อมน้อย
 บรค่าง ๓ ซอพระมาน ๔ ซอพระยาสามแสน ซอผทกล่าวนเป็นผ
 ผู้ชาย เมื่อผตนหนึ่งออก ผอกตน ๑ ก็เข้าสังสุแทน เมื่อผชายเข้า
 สังสุห่มคทั้ง ๕ แล้ว ผหญิงจึงเข้าสังสุแทน มีซอ ๑ นางสีดา ๒ นาง
 อัมภา ๓ นางเมณฑา ๔ นางอิฐา แต่เมื่อผู้หญิงเข้าสังสุคนทรงซอบ
 ก็นำคอกไม้ ในขณะที่เข้าคนทรง คนทรงมีอาการร้องรำและทำนาย
 อาการช่วยของคนไขซึ่งนอนอยู่ข้างทตงเครื่องบูชา ว่าเป็นอาการเนื่อง
 มาจากสิ่งนั้น ๆ ถ้าทำนั้น ๆ อาการจะหาย เวลาที่ผทรงชแวงโรคคน
 บ่วยคองหม่อมสอย (คนถาม) คอยถามอาการอยู่ที่นั้นด้วย⁵⁶⁴

ว่าด้วยภูมิลาเนาแลเคหะสถาน

เมื่อประมาณ ๕๐ ปี เมืองเวียงจันทน์ได้แตกเสียแก่ทัพไทย คน
 จำพวกไทยในเมืองวังนโค่ ชนแก่ ความปกครองของเมืองราชคำรว
 ครันต่อมาเมื่อปีขาลไท ๘๓ ปีนี้ พระยามหาสงครามแม่ทัพไทยกับ
 อุปฮาดเมืองเวียงจันทน์ซึ่งแม่ทัพไทยจับมาไว้ที่เมืองไทยนั้น ไทพร้อมด้วย
 ราชบุตรเมืองกาฬสินธุ์ กับพระพิไชยอุดมเดช เจ้าเมืองภูแล่นช้าง
 แลท้าวเพชรท้าวสาน เมืองเวหรือเรณนครกรมการเมืองยโสธรเมือง
 มุกดาหาร ยกกองทัพไทยไปเอาไฟเผาบ้านเมืองแลยังชาว คนจำพวก
 ไทยพวกเข้าที่เมืองวังหมค ส่วนพระยากาเจ้าเมืองวังโค่พยพครอบครัว
 หนีไปอยู่บ้านราชคำรวเขตแดนของญวน แม่ทัพไทยได้กวาดต้อน
 ครอบครัวพวกราษฎรผู้ไทยแลเข้าในเมืองวัง ให้มาตั้งภูมิลานาอยู่ท้องที่
 อำเภอสีหสชนธ์และอำเภอภูดินนารายณ์ คืออยู่บ้านโพน บ้านหนองยาง
 บ้านหนองช้าง ตำบลโพน ท้องที่อำเภอสีหสชนธ์ ประมาณ ๓๐๐ หลังคา
 เรือน มีจำนวนพลเมืองรวมชายหญิงประมาณ ๑๒๐๐ คน แลอยู่ใน
 ตำบลบัวขาว ๕ บ้าน อยู่ในตำบลแจนแลน ๔ บ้าน ตำบลภูแล่นช้าง
 ๕ บ้าน ตำบลสังเปลือย ๖ บ้าน ตำบลคุ้มเก่า ๑๓ บ้าน ท้องที่อำเภอ
 ภูดินนารายณ์รวมชายหญิงทั้งหมดประมาณ ๑๔๕๒๓ คน พวกเจ้าของ
 โรงกลาง คือพวกราชวงศ์บ้านวังมาตั้งอยู่เมืองพนานิคม พวกเมืองแล่น
 ตั้งอยู่ที่บ้านหนองสูง บ้านคำซอ ท้องที่อำเภอภูมุกดาหาร ครัน

แม่ทัพไทยกวาดต้อนครอบครัวชาวล้านนามาได้แล้ว พระยาเก้าเมืองนำ
 ครอบครัวอพยพหนีไปนั้นมาตั้งอยู่ที่เมืองวงอก เกษะสถานของคน
 จำพวกญไทยนั้นเรือนทำทรงรูปเรือนหอ (เป็นแบบเรือนหลังคาตุงสูง) แต่
 ก่อนใช้แฝกมุงหลังคาฝาใช้ไม้ ไม้สานซิกกัน แล้วยกเป็นห้อง ๆ เล็ก ๆ
 ทางในอีก ๑ ห้องหรือ ๒ ห้องสำหรับคนนอนได้พอจำนวนคนที่อยู่ในเรือน
 มากและน้อย พนเรือนใช้ประตูฝาอกก็มี ฝากระดานก็มี เส้าใช้เส้า
 ไม้แก่นโดยมาก แต่ใต้ถุนเรือนชอบสูง เพราะตามธรรมดาเขา
 ชาติภัยใต้ถุนเรือนเป็นที่ทำการหัดกรรม สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ตาม
 ธรรมดาเลือกยกเฉพาะในห้องนอน ถ้าเป็นคนที่มีหลักฐานสักหน่อย
 ก็ยกนอนยกยกด้วยนั้น แต่หมอนบางทีกยกด้วยฟาง ถ้าสิ่งของ
 เป็นเงินทองใช้ฝังไว้ใต้ถุน เสื่อผ้าสำหรับใช้แต่งกายในงานนิกขิตถูกย
 ไล่กระหยั้งหรือสมุกไว้ในเรือน โดยมากเตาไฟใช้ตั้งไว้ในเฉลียงเรือน
 หรือในชายคาเรือน หรือมีฉนวนกั้นทำครัวที่ใต้ถุนเรือน แต่เวลานั้นคน
 จำพวกญไทยก็เปลี่ยนแปลงการทำบ้านเรือนเหมือนยกเรือนไทยธรรมดา
 (ไทยร้อยเอ็ด) กล่าวคือถ้าเป็นคนฐานะกลาง ๆ ทำเรือนเส้าไม้แก่น
 ทรงบนหยาหลังคามุงแฝกหรือกระดาน ฝาแฝงหรือกระดานหรือ
 กระแสจอน เคี้ยวฝาคำ ๆ ช่องหน้าต่างเข็ท ๒ ช่องทางหัวแลท้ายเรือน
 มีเฉลียงต่อจากเรือนหลังใหญ่ บางทีกมีหลังคาตรงเฉลียง ขึ้นใต้พาด
 สำหรับซิกซิกกลางใต้ แสงสว่างเวลากลางคืนใช้กระบอกรัด (ไม้)
 มแขยงกระบอกรัดสำหรับรองขกระบอกรัดจะถูกพัน เสื่อใช้คลาเสื่อกก
 ไม้ ไม้

ว่าด้วยการอาชีพ

การอาชีพของคนจำพวกนี้ คงที่ใดกล่าวมาแล้วแต่ข้างต้น ว่า
เมื่อครั้งอยู่เมืองวังไม่เคยทำนาทำไร่ชาไร่ฝักไร่แตงต่าง ๆ เท่านั้น
ครั้งต่อมาเมื่อมาอยู่ในท้องที่จังหวัดกาฬสินธุ์ คนจำพวกนี้จึงหันเปลี่ยน
ประกอบกิจการเลี้ยงชีพในทางทำไร่ทำนา แลค้าขายโคกระบือเป็นใหญ่
กว่าอย่างอื่น เครื่องใช้ ในทางอาชีพเหล่านี้มีมีดขวาน จอม เสียม
ไถ คราด แลใช้กระบือเป็นกำลังในการไถคราด

ว่าด้วยสัตว์พาหนะแลยานพาหนะ

พาหนะที่ใช้สอยของคนจำพวกภูไทยนี้ มีโคกระบือแลม้าเท่านั้น
ยานพาหนะมีเกวียนโคสำหรับใช้บรรทุกข้าวแลสินค้าต่าง ๆ ลักษณะของ
เกวียนมีไม้ทอก ๒ อันประกอบเป็นตัวเกวียน มีล้อไม้ ๒ ล้อมแพค
ประกอบมีประทวนพร้อมแขยเคียวกบเกวียนของชาวไทยร้อยเอ็จ ขนาด
กว้างของเรือนเกวียน ๒ ศอกยาว ๓ ศอกคืบ เกวียนเล่มหนึ่งบรรทุกสิ่ง
ของได้หนักประมาณ ๕ หาบเป็นอย่างหนัก เกวียนนี้ใช้โคแต่จำเพาะที่
มีทางเกวียนอยู่แล้วแต่เดิม หรือเป็นทางเตียนพอตัวเกวียนเดินลอด
ไปได้ คิดราคาเกวียนธรรมดาราว ๓๐ บาท เกวียนเล่ม ๑ ใช้โค
เป็นเวลาราว ๑๐ ปีเป็นอย่างช้า ยังมีเกวียนอีกชนิดหนึ่งล่อทำด้วยไม้
ทั้งคัน เลื่อยออกเป็นแวนวงกลมวัดส่วนสูงกลางกว้างประมาณศอกคืบ
ตัวเกวียนยาว ๒ ศอกคืบ ใช้กระบือเทียมลาก ๓ ตัว เกวียนชนิดนี้ใช้

บรรทุกข้าวสุกได้ประมาณ ๒ หาบ ใช้ไครว ๓๐ ปีเป็นอย่างมาก
 รูปพรรณสนฐานคล้ายเกวียนใหญ่ ต่างกันแต่เป็นขนาดเกวียนเล็กแลค้ำ
 มราคาซื้อขายกันเล่มหนึ่งราว ๘ บาท ยังมีต่างอีกชนิดหนึ่งสำหรับใส่
 สิ่งของเครื่องใช้แลอาหารในเวลาเดินทางไปทำการค้าขาย ต่างชนิดนี้
 ใช้บรรทุกขนหลังโคใส่ของได้อย่างหนักประมาณ ๓ หม่น ราคาซื้อขาย
 อัน ๓ ราว ๓ บาทหรือ ๖ สลึง

สำนักหอสมุด

ประวัติชนชาติญ้อ

๑๖

ว่าด้วยกำเนิดเชื้อสาย

ชาติญ้ออันเดิมจะอยู่ที่ไหน จะเป็นชาติเชื้อติดต่อกันมาจากชาติใด
 ไม่ปรากฏ ๆ เมื่อภายหลังว่าชาติญ้อสืบเนื่องมาจากชนบรม ซึ่งเป็
 คนพนเมืองชาวเวียงจันทน์ ชนบรมไทยปลุกตัวออกไปตั้งเป็นก๊กเป็นเหล่า
 ชนทเมืองคำเกิด จะเป็นจุลศักราชทั่วไทยไม่ปรากฏ เรียกว่าพวกญ้อชน
 อยู่ในความปกครองของเมืองเวียงจันทน์ ครั้นเมืองเวียงจันทน์เสียแก่
 กรุงเทพมหานครแล้ว ต่อมาเมื่อขวอก จุลศักราช ๓๑๘๘ พระ
 ยามหาอำมาตย์ (ข้อม) กษัตริย์มหาสงคราม เกณฑ์กำลังพลเมือง
 ฝ่ายเหนือเฉียงตัวออกไปตั้งอยู่นครพนมจัตราสารและ
 ปรากฏปรากฏบรรดาหัวเมืองฝั่งโขงตัวออกมีเมืองมหาไชยเป็นต้น ขณะ
 นั้นพระค้ำกอนเจ้าเมืองคำเกิด พร้อมด้วยอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร
 มาคิดเห็นว่าเมืองเวียงจันทน์ เป็นเมืองใหญ่ยังเสียแก่กรุงเทพมหานคร
 แลยอมสวามิภักดิ์แล้ว เมืองคำเกิดเป็นเมืองน้อยก็ควรจะสวามิภักดิ์
 เสียด้วย จึงได้ทำขบวนช้างไพร่ราชทูรชายหญิง ภิกษุสามเณร
 ไทยประมาณ ๒๘๕๕ คน ซึ่งอยู่ในปกครองของพระค้ำกอนเจ้าเมือง
 นำชนสวามิภักดิ์ออกกรุงเทพ ฯ มหานคร พระยามหาอำมาตย์จึงนำ
 ความชนกราบบังคมทูล พระกรุณาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

อยู่มาณั้กฤณ จุลศักราช ๓๒๐๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ทรง
 รัชไว้ให้อยู่ในร่มโพธิสมภาร พระคำกอนจึงได้พาท้าวเพี้ยราษฎรอพยพ
 จากเมืองคำเกิดลงมาตั้งภูมิลำเนาเคหะสถานอยู่ที่บ้านท่าขรยาง ในคอน
 นี้จะได้ครอบครวัชายหญิงลงมาเท่าใดไม่ปรากฏ แต่คงลงมาไม่หมด
 ครั้นจุลศักราช ๓๒๐๖ พระคำกอนพร้อมด้วยอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร
 พาถิ่นลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ณกรุงเทพฯ ฯ
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายบ้านท่าขรยางเมืองท่าซอนยาง และ
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์ให้
 พระคำกอนเป็นพระสุวรรณหกต ปกครองเมืองท่าซอนยาง แต่คงให้
 ษณ้อยู่กับเมืองกาฬสินธุ์ ส่วนราษฎรที่ตกค้างอยู่ณเมืองคำเกิดนั้นให้
 คงเป็นไพร่หลวงเก็บส่วยชนเมืองท่าซอนยาง และเมืองท่าซอนยางให้
 เรียกเก็บส่วยเป็นชายฉกรรจ์ ๕๐๐ คน ค่าส่วยคนละ ๒ บาท กับเร่วอีก
 ๕๐ หาย ในเวลานั้นหายละ ๒๐ บาทมาขนส่งต่อกรุงเทพฯ ฯ ทุกปี ต่อ
 มาในรัชชวค จุลศักราช ๓๒๓๕ พระสุวรรณหกต ถึงแก่กรรม จึงได้
 โปรดเกล้า ฯ ให้อุปฮาด เป็นพระสุวรรณหกต ให้ท้าวหนบตรีคน
 ใหญ่ของพระสุวรรณหกตเป็นอุปฮาด แลให้ท้าวหงษตรีที่ ๒ เป็น
 ราชวงศ์รับราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบต่อมา ถึงจุลศักราช ๓๒๓๗
 พระสุวรรณหกตถึงแก่กรรม รุ่งชนบชวคจุลศักราช ๓๒๓๘ พระยา
 มหาอำมาตย์กลบจากราชทัพเมืองหนองคาย ลงมาพักอยู่เมืองร้อยเอ็ด

ในชั้น โปรกเกล้า ๆ ให้อุปฮาดเป็นพระสุวรรณภักดี ให้อุปฮาด
เป็นอุปฮาด ต่อมาในรัชกาลจุลศักราช ๑๒๕๖ พระสุวรรณภักดีโตฟ้าไพร่
ประมาณ ๓๐๐ คน อพยพไปทำราชการชนกษเมืองท่าอุเทน (คือ
อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนมเดี๋ยวนี้) คงเหลืออยู่แต่อุปฮาด
ปกครองเมืองท่าอุเทนอย่าง

ในรัชกาลจุลศักราช ๑๒๖๖ (พ.ศ. ๒๔๕๗) อุปฮาดถึงแก่กรรม
รุ่งขึ้นรัชกาลจุลศักราช ๑๒๖๗ (พ.ศ. ๒๔๕๘) โปรกเกล้า ๆ ให้อุป
เมืองท่าอุเทนเป็นอำเภอเมืองท่าอุเทน ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงได้
ยุบอำเภอท่าอุเทนเป็นตำบลชนกษอำเภอกันทรวิชัย คืออำเภอโคก
พระเดี๋ยวนี้

ว่าด้วยภูมิถิ่นเนาแลเคหะสถาน

พวกญวนหาได้ ภูมิถิ่นเนาอยู่ใน ตำบลท่าอุเทน งาม แห่ง เดี่ยวไม่
เมื่อคราวอพยพมาจากเมืองคำเกิดนั้น บางพวกเห็นพินภูมิไหนเหมาะ
แก่การอาชีพของตนก็หยดตั้งภูมิลำเนาอยู่ณที่นั้น ๆ เป็นระยะ ๆ คือ
บ้านนายอำเภอภูมิลาวาย จังหวัดอุดร บ้านกุดนางแตง บ้านหนาม
แห่ง อำเภอบ้านหิน จังหวัดสกลนคร บ้านจำปา บ้านตอกนอ บ้านยิงเข้า
บ้านนาสีนวน อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร บ้านส้ม บ้าน
หนองแวง บ้านสา ตำบลอิศราอำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์
บ้านหนองไม้ตาย ตำบลโคกเคเรือ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ในท้องที่อำเภอโคกพระ อยู่บ้านท่าชอนยาง ตำบลท่าชอนยาง
บ้านกุดน้ำใส บ้านยาง บ้านสนพ่า บ้านเหล่ากลาง บ้านโพน
ตำบลคันธาราษ

เกษตรสถานของพวกนี้ การก่อสร้างเช่นเดียวกับคนพื้นเมือง ๆ
ชาวมณฑลร้อยเอ็ด คือผู้ขุดตักปลูกทึบกระท่อมใช้ฝาแฝงหรือฝาถอบ
คองมุงด้วยหญ้าแฝก ส่วนผู้ที่พอมือจะกินก็ใช้ฝาไม้กระดานทึบ
ตามฐานะ รูปเรือนทรงมลิลา

การพูดจาภาษาคลายกยชาวพื้นเมือง แต่เสียงแปร่งขางคำก็ไม่
เหมือนกัน ขางคำก็เหมือนกัน ผิวเนื้อเหลืองขาวหรือขาวมากกว่าทำ
เช่นเดิมพวกชายไว้ผมหยอง (ภาษาไทยเรียกว่าผมมหาคไทย) ส่วน
พวกผู้หญิงไว้ผมยาวเกล้าตรงกลางศีรษะ แต่มาสมัยนี้พวกชายไว้
ผมเหมือนคนไทย และผู้หญิงก็ตัดผมเหมือนคนไทยเกือบหมดแล้ว
เหลือพวกที่เกล้าผมอยู่บ้างเล็กน้อย โดยมากเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งไว้ผม
ยาวมาแต่เดิม

อาหาร อาหารการบริโภคนอกพวกญ้อรียประทานข้าวเหนียวใช้วิธีนึ่ง
รียประทาน ปลาว่านเป็นอาหารสำคัญขาดไม่ใคร่ได้ ส่วนนอกจากนี้
ก็รียประทานเช่นเดียวกับคนชาวพื้นเมือง

ว่าด้วยการแต่งกาย

การแต่งกายของพวกชาย

ก. ชั้นเดิมถ้าเป็นผู้มีตระกูล หรือมีทรัพย์สินสมบัติเป็นหลักฐาน ชอบใช้เครื่องตกแต่งที่ส่งมาจากประเทศญวน มีผ้าฝ้ายและไหมต่าง ๆ ใช้ตัดเสื้อคล้ายเสื้อญวน คือเป็นเสื้อผ่าอกแขนยาวแลกว้างนุ่งผ้าโจงกระเบน ผ่าทูลี้นุ่งทอในพื้นเมือง คือผ้าไหมควยหรือที่เรียกกันว่า ผ้าหางกระรอก

ข. ถ้าเป็นราษฎรสามัญใช้เสื้อทอด้วยผ้าสีด้า ตามภาษาญ้อ เรียกว่าเสื้อขก มีลักษณะคล้ายเสื้อที่ชาวนาใส่ทำนา คือเป็นเสื้อผ่าอกใช้กระดุมไม่น้อยกว่า ๘ เม็ด ทรงรัดตัวและเอว คอจากเอวผาย ออกยาวปกหน้าขา มีสายทั้ง ๒ ข้าง ขลิบริมด้วยผ้าสีด้าต่าง ๆ ตามแต่ชอบ ส่วนผ้านุ่งภาษาญ้อเรียกว่าผาชงา คือทำด้วยผ้ายนสีด้า ฟุ้งสีขาวนุ่งโจงกระเบน แต่มาสมัยนี้ได้เปลี่ยนแปลงเหมือนคนไทย คือมีผ้านุ่งโล่รัง กางเกงจีน และสวมเสื้อเหมือนคนไทยเกือบหมดแล้ว

การแต่งกายพวกหญิง

ก. ในชั้นเดิมการแต่งกายของพวกหญิง ที่มีตระกูล หรือมีทรัพย์สินสมบัติชอบนุ่งสั้นทิว หรือสั้นาเขยก หรือสั้นหมี่ แลนิยมการห่มผ้า คือห่มสะไบเฉียง ผ้าหม่มักชอบมาจากประเทศญวน นอกจากนั้นก็มใส่กระพอนหูกำไลข้อมือ กำไลเท้าซึ่งทำด้วยเงินและทอง และแหวนทองรูปพรรณต่าง ๆ

ข. ส่วนการแต่งกายของหญิงธรรมดา ใช้นุ่งสั้นผ้ายเรียกว่า
 สั้นตามืด ถ้าเป็นสั้นใหม่ก็เรียกว่าสั้นหมี่ ถ้าทำด้วยผ้ายกยใหม่ก็
 เรียกว่าสั้นขนมดวกลายต่าง ๆ กัน และนิยมห่มผ้าสะไบเฉียง แต่มา
 สมัยการแต่งกายของหญิงชั้นดีและเลวกก็ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ
 ชั้นคองุ่นอย่างเดิม พวกสาวรุ่นใหม่ๆ นิยมใส่เสื้ออย่างหญิงไทย
 สมัยนี้ ห่มผากมีข้างแต่่น้อยเต็มทีโดยมากเป็นพวกซัดสน

ว่าด้วยลทธิศาสนาและลทธิ
 พระพุทธศาสนา และลทธิ

ว่าด้วยวิธิเมอคลอดบุตร

กำเนิด ธรรมเนียมประเพณีแต่โบราณมา เมื่อเด็กคลอด
 ออกจากครรภ์มารดาแล้ว บรรดาญาติพี่น้องโคตรวงศ์ตองมาแสตงการ
 รนเรงหรือที่เรียกว่าวงนกกทเรอนผู้คลอดบุตร ต่างมีหมาก พลุ ขลุ่ย
 ผ้าย ใหม่ ขลุ่ย ฯลฯ นำไปรวมกันแล้วก็สนุกเฮฮา กัน ใครถนัด
 ในทางหมอลำ หมอแคนหรืออย่างไรก็แสตงกันไปตามถนัด ผ้าย
 ซายกยหญิงก็ผูกเกยวพาราษกันอย่างสนุกสนาน เมื่อเจ้าของบ้านมีธุระ
 คิดชดอะไรก็เรียกใช้สอยให้หวานกันไต่ ทำพิธีสนุกครึกครื้นอยู่เช่นนี้
 คลอด ๓๐ วัน เมื่อครบกำหนด ๓๐ วันแล้ว ต้องทำพิธีปกหม้อกรรม

ปกหม้อกรรมวิธิตาดังนี้ คือ ชุดดินเป็นรางยาวประมาณ ๓ ศอกเศษ
 กว้าง ๒ ศอก ลึกประมาณ ๑ ศอก หาไม้เข้า ไม้ขามข้อม
 ไม้ชันชม ไม้สะแก ไม้แดง (เช่นไม้ยา) ไต่พอสสมควรแล้ว นำไม้

เหล่านั้สุมไฟให้เป็นถ่านเกลี้ยให้เสมอกันในรางที่ขุดไว้ แล้วยกแคร่
 ขึ้นสูงจากพื้นดินประมาณ ๓ ศอก และนำเอาใบของไม้จำพวกที่กล่าว
 แล้วเกลี้ยลงบนแคร่ให้พอดี จึงให้หญิงขึ้นไปนอน หาผ้าหนา ๆ คลุม
 ให้หญิงนั้นพลิกคว่ำพลิกหงาย พอรอนสมควรแล้วจึงเอาน้ำสาดลงที่
 ถ่านไฟ ใ้จะขึ้นชยตัวหญิงนั้นจนเหงื่อ ไชมตัวพอควรจึงนำลงจากแคร่
 เลิกการอยู่กรรม (อยู่ไฟ) ตกเวลากลางคืนจะมีญาติพี่น้องทั้งหญิง
 และชายนำบายศรีมาผูก (บายศรีสู่ขวัญ) เมื่อผูกขวัญ (สู่ขวัญ) เสร็จ
 แล้วนับว่าเป็นเสร็จการ

ว่าด้วยวิธিবวชนาค

การบวช ก่อนจะบวชเป็นพระภิกษุนั้น ต้องนำคอกไม้รูปเตียน
 ไปสมาญาติพี่น้องเพื่อขอรักย และผู้นั้นจะต้องนุ่งผ้าจิบ และเป็นผ้า
 สีไหนก็ได้ ไม่นุ่งโจงกระเบน และต้องห่มผ้าขาวสะไบเฉียง โทนศิรัษะ
 จะไชผ้าส่อน ๆ ไม้ไ้ เมื่อเสร็จ समाแล้ว เวลาเย็นทำพิธีมพระสงฆ์
 สวดพระพุทธมนต์และมีการเลี้ยงญาติพี่น้อง ในเวลากลางคืนมีการ
 เล่นเช่นหมอแคนหมอลำ เล่นกันอย่างสนุกสนาน รุ่งเช้าเลี้ยงพระ
 และญาติพี่น้องเสร็จแล้ว เวลานั้นจะไปวัดมีกระบวรแห่อย่างครึกครน
 มีฆ้อง กลอง ยี่ แคน ฯลฯ เล่นกันระเบ็งเซงแซ่ไปตามทาง เมื่อ
 ถึงวัดต้องเวียน ๓ รอบแล้วก็บวช เหมือนอย่างพิธีของไทยทุกวันนี้

ว่าด้วยวิถีการสมรส

การสมรสก่อนที่ชายจะไปสู่ขอหญิง ฝ่ายชายต้องจัดทำหมาก
 ไปด้วย นขันหมากมี หมากพลู บุหรี่ สรา ๓ ซวด กบเงิน
 ๒ บาท ๔ บาทตามฐานานูรูป และมีผ้าขาวขี้ปากชั้นตามภาษาญ้อ
 เรียกว่าเหล้าไขศ พลไขปาก หมากไขคอ เมื่อฝ่ายชาย
 พุคส์ขอฝ่ายหญิงตกลงยินยอมแล้วก่ยกเอาของในขัน แล้วกำหนด
 สิ้นสอกทองมัน (ตามภาษาญ้อเรียกว่าคาคค่านางวางค่าท้าว) ถ้าเป็น
 คนมีหลักฐานหรือคนมีตระกูลมักกำหนดสิ้นสอก ๓๒ ตำลึงทองคำเบี้ย ๑
 (หนัก ๒ บาท) และช่างกบหวาน ถ้าไม่มีช่างกบหวานต้องคิดเป็น
 ราคาเงิน ๓๐ ตำลึง และกำหนดอาหารการบริโภคนั้นจะเลี้ยงคนญาติ
 พนของโคตรวงศ์แล้วกำหนดวันส่งเจ้าสาว เมื่อใดถูกขยามคแล้วญาติ
 พนของพวกพ้องโคตรวงศ์ก็จัดกระบวรหน้าเจ้าสาวไปส่งควยงเรือนเจ้าสาว
 ส่วนฝ่ายหญิงก็จัดการบริขารของ แต่ก่อนเจ้าสาวจะขึ้นเรือน ฝ่ายหญิง
 ต้องนำเอาหินลับมีดไปวางไว้ที่หน้าบันไดเรือนยังพนักคนแล้วมีไขศองกล้วย
 ๑ ก้านปู และมีผ้าขาวขี้ปากไขศองอีกชั้น ๑ พวกหมอล้ำหมอล้าน
 ที่มาในกระบวรแห่มักไปเล่นสนุกครกครนกันที่หน้าบันได และญาติพนของ
 โคตรวงศ์ฝ่ายหญิงต้องนำของสำหรับใส่ปลา ๓ ใบกบหวานพนพน ๓ เล่ม
 มอบให้เจ้าสาวเจ้าสาวต้องรับเอาของแขวนเอาไว้ แล้วนำขวานไปพนพน
 สัก ๓-๕ วันพอเป็นพิธี (ถ้าพนพนไม่เป็นคองจ้าง) เมื่อพนพนเสร็จแล้ว
 เจ้าสาวของชนเหี้ยมขมหนักลับมีด ฝ่ายพวกหญิงก็เอาน้ำล้างเท้าเจ้าสาว

เสร็จแล้ว ขนบันไดตรงเข้าครัวก่อน นำพันท่อยมานั้นใส่ไฟหุงข้าว
 ต้มแกงพอเป็นพิธซึ่งผ่ายหญิงจัดทำไว้ ครั้นแล้วเจ้ายาวกับเจ้าสาว
 เข้านั่งคั่น มีขะศรี (บายศรี) ๒ สำรับ เจ้ายาว ๑ เจ้าสาว ๑ มีผู้
 เรียกขวัญ ๒ คน เมื่อเรียกขวัญให้พรเสร็จแล้ว บรรดาญาติพี่น้อง
 ทั้ง ๒ ฝ่าย ทำพิธีผูกขอมขอให้เงินทองกันตามสมควร ฝ่ายผู้เรียกขวัญ
 ก็ขอนไข ทั้งเจ้ายาวเจ้าสาวนัยว่าเป็นเสร็จพิธีการสมรส

ว่าด้วยวิธิจตการศพ

อนึ่งถ้าผู้ตายมีบุตรชาย ในเวลากลางคืนต้องมีการกระทยสาก
 วนจะเวียนเสียมไม้ คือมีสาก ๗ คู่ จับกระทยกันแล้ว ลูกชายทุกคน
 เดินไปตามระหว่างสาก ถ้าเดินไม่ถึงสากถูกขา ถ้าเดินไม่เป็น
 ต้องจ้างคนเดินแทน ต้องเดินทุก ๆ คืนจนกว่าจะนำศพออกจากบ้าน
 นอกจากนั้น ก็หม่อมล่า หม่อมแค้น เล่นกัน สนุกสนาน ครึกครื้นเฮฮา กันง่วง
 เหงา การนำศพไปเผาหรือฝัง ถ้าเป็นผู้มีตระกูลหรือมทรพยศมยศ
 มักมีพระสงฆ์นำหน้าศพ และมีสวดอภิธรรมไปตามทาง นอกจากนั้น
 ก็หม่อมล่า หม่อมแค้นเล่นกันเฮฮาไปตามทาง

ว่าด้วยอาชีพ

การอาชีพก็มีการทำไร่ทำนา ทำสวน จับสัตว์น้ำ มีโค
 เกวียนรบจ้างขนทุกขนสิ่ง เครื่องมือเหล่านี้ก็ไม่ผิดอะไรกับคนพื้นเมือง

ว่าด้วยกาลนักชตฤกษ์

การวิ่งแข่งและการมโหรีศพ มีหมอลำ หมอแคน แต่หมอลำ
 หมอแคนเวลานมโนย่นว่าเกอยจะเลิกเล่นกันแล้ว ชอบเล่นกลของยาว
 พิณพาทย์ ลึกตามทพวกชาวเมืองเล่นกันทุกวันนี้ ส่วนการนักชตฤกษ์
 เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ การทำบุญมีเดือน ๖ บุญขังไฟ คือทำพิธีขอฝน
 สันเดือน ๘ ทำบุญเข้าประทักษิณ กลางเดือน ๑๐ ทำบุญเข้าสาก กลาง
 เดือน ๑๓ ทำบุญกาลพฤกษ์ มีจุดอกไม้เพลิง เดือน ๑๒ บุญกระฐิน
 และบุญปราสาทผึ้ง เดือน ๓ ข้างแรม บุญเข้าง เดือน ๔-๕ บุญ
 มหาชาติ แต่การทำบุญการลทธิต่าง ๆ เหล่านี้มีเป็นบางแห่งและบาง
 บ้าน ลทธิเช่นนี้เป็นลทธิคล้ายคลึงกันกับพวกชาวพนเมือง เขาทำกัน
 มาแต่โบราณกาลแล้ว เวลานี้ธรรมเนียมของพวกอยู่ชอกนอกเลิกแล้ว
 เพราะชอกในหมู่คณะพนเมือง ทงลาวพนเมืองก็ประสมอยู่ด้วย ชนย
 ธรรมเนียมออกจะแปรมาทางลาวพนเมืองมาก